

nan indultak és munkájuk által hová, meddig jutottak. Bizonyították ezt az igen nagy becsben tartott régi épületek.

Talán ennek a példamutatásnak az eredménye, hogy többször láttam olyan összejeveteleket, ahol az unokák nagyszülei társaságában vettek részt a beszélgetésekben, nem húzódván el azzal, hogy ez nem az ő korosztályuk.

Szabadidejüket is igyekeznek hasznosan eltölteni, nagyon jó az időbeosztásuk. Egyesületek, klubjaik vannak, ahol hetente összejönnek, beszélgetnek, rendezvények szervezéséről döntenek. Foglalkozásaikat vidám, jókedvvel tartják. Minden hónapban gyűjtést rendeznek, mellyel támogatják a rászoruló gyermekeket.

A honismeret hozzátartozik mindennapi életükhöz. Hagyományaikat ápolják és átadják az újabb nemzedékeknek, ha ünnepelnek tisztelettel, és örömmel teszik. Ezen az EU tagság sem tudott változtatni.

Szűle Katalin

Helytörténet a globalizáció korában

Bihari József: Európa útján a Tápíó-vidék művelődéstörténeti emlékeivel című könyve ürügyén

Sértődés ne essék, amiért ismertetőmet erről a fontos és komoly könyvről egy irodalmi anekdotával kezdem. A nagy francia drámaíró, Molière egyik darabjának hőseit felvilágosítják, hogy mi a különbség a vers és a próza között. Mire nagyon elcsodálkozik, hogy ő akkor eddig, egész életében prózában beszélt, csak éppen nem volt tudatában ennek. Valahogy így vagyunk a helytörténettel is. Benne élünk szülőföldünk vagy a magunkénak választott táj mindennapjaiban, egyben a történelmében is, hiszen a hagyományaihoz alkalmazkodunk – vagy ha történetesen nem alkalmazkodunk, akkor azzal -, de nem mindig vagyunk eléggé tudatában annak, hogy minden cselekedetünkkel, gondolatunkkal történelmet alakítunk. Falunk vagy városunk, tájegységünk történelmét, ami azonban nemzeti történelem is, sőt: világhistória. Nemcsak elvisseljük sorsunkat, hanem beleszólunk annak alakulásába. Cselekvő fiai, leányai vagyunk korunknak, akár akarjuk, akár nem.

Kérdeshetnők, hogy fontos-e mindennek tudatában lennünk? Hiszen a történelem így is, úgy is megy a maga útján. Ha mi nem veszünk tudomást irányáról, törvényeiről és törvénytelenségeiről, akkor ő sem méltat különösebb figyelmére. Kiszolgáltát önnön kételyeinek, amik minden csapásnál feltámadnak, és csapdában hagy, mikor egyik-másik sikerünk túl derűlátóvá teszi jövőlátásukat. Mind a két véglét félrevezet, márpedig ez lehet a legrosszabb tanácsadás.

Kisebbségi tapasztalatot említek, hogy mindez világosabban álljon előttünk. Sajnos, a huszadik századi magyar élet kisebbségi helyzetű adatok, kísérletek, kudarcok és önfeladások sorozata. Mibe kapaszkodhatott és kapaszkodhatik a kisebbségi magyar Erdélyben, miután megfosztották történelmétől, többségi hatalom és belső közöny vagy éppen renegátság rombolja anyanyelvét, művelődését a szellem síkján és múltjának emlékeit, templomait, szobraikat, várait földrajzi valóságban? Hosszú évtizedeken át az erdélyi iskolákban, a magyar tannyelvűekben is, érdemben nem esett szó a magyar nemzet történetéről. A diákok számára a tankönyvekben és a tantervekben ugyanolyan arányban szerepelt a magyarság és Magyarország történelme, mint mondjuk a távoli Portugáliáé. Ezzel szemben a diákoknak meg kellett tanulniuk azt, hogy őseik földje, tehát az ő szülőföldjük ősi dák és római terület, amelyen a magyarok a betolakodók, jövevények. A székelyek legfennebb olyan összefüggésben kerülhettek be a tankönyvekbe, hogy a XVI. század végén – tegyem hozzá: történelmi rövidlátásunkban – Mihály vajda seregét támogattuk az erdélyi fejedelemmel szemben.

Mivel méltó történelmi tudat nélkül nincs nemzeti önismeret és öntudat, az erdélyi irodalomra, illetve szélesebb öleléssel: a közművelődésre várt a helyi történet felbuvárlása és közkinccsé tétele. Írók, tanárok, de orvosok, tisztviselők is vállalkoztak az adatgyűjtés, vagy ha

lehetőségük nyílt erre, a levéltári kutatás nehéz munkájára. Szinte egyetlen jelentősebb magyarlakta vidék sem maradt feltáratlanul. Így aztán ezeknek a látszólag különálló, de nagyon összetartozó tájaknak a múltja s jelene egybeötvözve alakította az egész erdélyi magyarság történelemszemléletét, mélyebbre hatolva vissza az időben, mint akár a nemzeti történelem szintje és igénye.

Egyébként ugyanez jellemzi a felvidéki és délvidéki magyar helytörténeti mozgalmakat. Neveket és műveket csak ezért nem említek, nehogy ismereteim fogyatékosága vagy feledékenységem folytán bárkit is megsértsek.

A helytörténeti kutatás, és feldolgozások jelentőségét az erdélyi magyar írásbeliségben mi sem mutatja jobban, minthogy a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 1991-ben megjelent második kötete címszökeként szerepelteti a helytörténetet, mégpedig hét teljes oldalon. Az 1994-es kiadású Új magyar irodalmi lexikonban egyáltalán nem találunk ilyen címszót. A Magyar Nagylexikon ismeri a helytörténeti gyűjteményt, ami nagyjából a helytörténettel azonos. Igaz, hogy az anyaországban a helytörténet-írásnak nem kellett olyan szerepet is vállalnia, mint Erdélyben, vagyis a történelemtudomány pótlását a köztudatban az általános műveltségben; itt a nemzeti történelem épületét gazdagította a helyi színekkel, sajátosságokkal. Az erdélyi lexikon tételesen megfogalmazza a műfaj ismérveként „a nemzetiségi tudatképzést”. A helytörténeti kutatás múltját pedig a lexikon olyan művekig vezeti vissza, amelyek az anyaországi íróknál természetesen módon épülnek bele más jellegű műveik közé, írói munkásságukba. Visszamegy Benkő József, a XVIII. századba, Orbán Balázs, akinek hat kötetes nagy munkája, a Székelyföld leírása az 1800-as évek második felében készült el, ide sorolja Domokos Pál Péter moldvai csángó beszámolóit, vagy Böződi Györgytől a Székely bánját, amely a magyar népi irodalom ihletésére született szabályszerű írói szociográfia. Olyan értelemben nem kifogásolható a lexikon szempontja, hogy a helytörténet valóban műfajok sokaságát ötvözheti, élhet a történelemírás, a szépirodalom, a memoár vagy a társadalomrajz sajátos eszközeivel.

Bihari József műve, *Európa útján a Tápió-vidék művelődéstörténeti emlékeivel*, él is ezekkel a műfaji eszközökkel.

Ha már bejött közénk az öreg kontinens, mint új keret a népek, nemzetek, államok továbbélésére, az egységesülés, de egyben a nemzeti megmaradás igényével felvetődik a kérdés: milyen jövője lehet ebben a nagy globalizációban, egybefonódásban a helytörténetnek, kisebb tájak múltjának és jelenének, sajátosságainak és igényeinek? Nem akadályozzák-e a globalizációs gőzhenger útját, hiszen az Európai Unió elsődleges célja, lényege a tőke szabad terjeszkedése, a kapitalizmus behatolása az élet legelégletesebb zugaiba is, nem kímélve meg az emberi lélek világát sem. Csakhogy Európát – szemben a népek olvasztó téglével, az Amerikai Egyesült Államokkal – éppen az ezer vagy többszörösen ezeréves nemzeti fejlődés jellemezte, a külön nyelvek, a sajátos lelkiségek, hitek és kultúrák, amelyek a reneszánsz emberét, majd az újkor közösségeit kialakították. Európa népei – ez már világosan látszik – nem hajlandók feláldozni kultúrájukat, nyelvüket, művelődési értékeiket a harácsolás, az alávetés istencsapásainak.

De csak az a föld terem, amelyet megművelnek. Az a nyelv, az a kultúra maradhat meg, amelyet ápolnak, őriznek, fejlesztenek. Innentől már nem védi nyelvünket, kultúránkat semmilyen határ, csak a magunk öntudata, szorgalma és felelősségérzete. És ebben a vonatkozásban az egész nemzetnek alighanem van mit okulnia éppen a magyar kisebbségi közösségek keserű, de most hasznunkra váló tapasztalataiból.

Nem valaminő magyar „sajátosságokról” vagy újabb begubózásról beszélek. Ha jobban belegondolunk, akár meg is lepődhetünk, hogy az egyesült Európában minden nép, minden nemzet és nyelv egyszerűen kisebbségivé válik. Hiába vannak utolérhetetlen nagyhatalmak, akár százmillió nemzet is ebben a közösségben, egymagában egyik sem alkothat nyelvi, szellemi többséget. Vagyis huszonöt „nemzeti kisebbség” képezi az Európai Uniót. Mindegyiknek magának kell kimunkálnia a megmaradás, elsősorban a nyelvi megmaradás stratégiáját. Hiába hangzanak el megnyugtató nyilatkozatok és derűs jóslatok, hiába válik mindegyik nemzeti nyelv egyben az Unió hivatalos nyelvévé is, az élet könyörtelen törvényei folytán elsősorban a nemzeti nyelvek kerültek veszélybe. A franciák régóta felismerték ezt. És ez a világnyelv is szükségesnek látta, miután századokon át csak terjeszkedett a világban, hogy önön védelmére sáncokat ásson maga körül. Nemcsak a francia nyelvészek váltak figyelmesek

erre a gondra, hanem maga az állami vezetés is, amely évtizedek óta törvényekkel védekezik a nyelvrontás, az idegen szavak fölösleges használata ellen, tudatosan építve a nemzet nyelvi öntudatát.

Gondolom, nem kell bizonygatnom, hogy nincs bennem semmilyen nosztalgia a kisebbségi életforma iránt, amikor az erdélyi, felvidéki, délvidéki és kárpátaljai példákat állítom az egész nemzet elé. Jobban ismeri a nyelvvesztés veszélyét az a közösség, amely az elpusztításra törő erők szorításában kénytelen élni. Erdélyben, a másfélmillió magyarországi viszonylagosan gazdagabb nyelvemelő és helytörténeti irodalmat teremtett meg, mint az anyaország. Szabó T. Attila professzor az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* impozáns sorozatában félezer esztendő magyar írásbeliség emlékeit gyűjtötte össze és mutatta fel. A művelt erdélyi magyar szinte kínosan vigyáz arra, hogy anyanyelvét pontosan, szépen beszélje, mert tudja, hogy legfőbb kincsét pazarolhatja el. Az anyaországban tékozló dzsentriként pusztítjuk szép szavainkat, és szinte azzal mérjük a „haladást”, hogy nyelvünket feloldjuk az angol, egyelőre az angol áradatban, ami ellen a franciák állami törvényeket hoztak.

Ha már a „haladást” említettem, hozzá kell tennem, hogy ismereteim szerint az Európai Unióban hivatalos irányzat a régiók értékeinek megőrzése, hasznosítása. A Tápió-vidék is akkor járhat „Európa útján”, ha összegyűjti, értékeli, beépíti gondolkodásába művelődéstörténeti emlékeit.

Bihar József majdnem ötszáz oldalas könyve, az *Európa útján a Tápió-vidék művelődéstörténeti emlékeivel* okos felismerések és makacs szándékok, akaratok és lehetőségek példás találkozásából születhetett meg. A történelmére mindig joggal büszke Tápió-mente négy helysége, Nagykáta, Szentmártonkáta, Tápiógyörgye és Tápióság önkormányzata fogott össze, hogy sikerre segítsék szülöttük, a nyugalmazott, de továbbra is mozgékony, alkotókész múzeumigazgató, Bihari József elképzelését. Azt hiszem, hogy az ilyen áldozatvállaló együttműködés munkálhatja igazán a kistájak életét történelmére és mind tágabbá váló világban.

Szerzőnk szívesen jött el a Tápió-mentére; itt született, Györgye faluban és avatottan búvárkodott a táj művelődéstörténeti emlékeit őrző levéltárakban, könyvtárakban, hiszen Pest megye múzeumait igazgatta hosszú időn át. De itt nyomban el kell mondanom róla, hogy ez a táji beágyazódás a szemléletét soha nem szűkítette le, hanem éppen az egész nemzetet átfogó horizonttá tette. Legszebb bizonyossága ennek, 1984-ben megjelent Kós Károly életét és munkásságát megidéző kötete. Emlékezzünk: századik születésnapján, 1983-ban az erdélyi magyar irodalom és művészet alapító mestere post mortem a diktatúra fogságába került. Alantas rágalom alapján, a román párturalom ki akarta törölni még a nevét is az erdélyi magyar művelődés történetéből. És ekkor levelek érkeztek Erdélybe a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságától, Bihari József igazgató levelei. Méltóképpen akarnak megemlékezni az erdélyi magyarság egyik legnagyobb alkotójáról, kéri hát, hogy kortársai, harcostársai és tanítványai írják meg emléküket Kós Károlyról. A következő esztendőben megjelent a kötet: *Kós Károly emlékezete*, kitűnő szövegekkel és fényképekkel, valóban illő tiszteletadásként. Miközben Erdélyben a nevét sem lehetett leírni, Budapesten Erdély helyett, Erdély nevében az olvasók kezébe kerülhetett az immár felbecsülhetetlen értékű kötet.

Erdély nevében, mondom, mert valóban a keleti magyarság jeles személyiségei szólaltak meg, anyaországi társaikkal együtt. Bihari József pontos és széleskörű tájékozódását dicséri a névsor, erdélyieké és anyaországiaké, köztük a Szabó T. Attila és Barcsay Jenő, Benkő Samu és Makovecz Imre, László Gyula és Keresztúry Dezső, Borsos Miklós és Czine Mihály írásaival. Bihari Józsefnek még Vasarelyt is sikerült vallomásra bírnia Kós Károlyról.

Ugyanilyen jártasságot bizonyított Bihari József a Tápió-mente művelődési enciklopédiájának összeállításában. Bartók Béla tíz egész napot töltött Tápiószelén, Kodály Zoltán rendszeresen visszatért Pándra. Ebben a faluban Simándy József énekelte a *Bánk bán* áriáit, 1940 őszen Móricz Zsigmond érkezett Nagykátára. Visszafordulva az időben, keltezett levelet Tápiógyörgyéről Kazinczy Ferenc, méghozzá kettőt. Ugorva az időben, Erdei Ferenc a *Futóhomokban* a lengyel Reymont parasztjainhoz hasonlította a Tápió-mente magyarjait. Kovács Imre a *Néma forradalomban* a Tápió-menti agrárproletárok elviselhetetlen nyomorúságát panaszolta. Simonffy András egy kókai cigányemberről rajzolt felejthetetlen portrét. Hány meg hány író, költő, művész képzeletét, rokonszenvét ragadta meg a Tápió vidéke, az alföldi kistáj Pest megyei szegélyén. És jöttek ide, vagy innen indultak tudósok, akik a vidék történelmét, nő-

vényvilágát, lakóinak kissé palócos nyelvjárását leírták. Lexikoni pontosságú a Tápió-vidék nagy szülőiteinek bemutatása. Kezdve Papp Károly nemzetközi hírvé geológussal, akadémikus professzorral, akinek az emléket máig hűen őrzik szülőfalujában, Tápióság községben. (Ő találta meg az erdélyi Kissármáson a földgázmezőt, amit ott, persze ma senki sem tud.) Tápióságon látta meg a napvilágot a legendás színész, Szirtes Ádám. Ide gyökereztek zeneszerzők, orvostudorok, lelkészek, tanítók, ők egész sereggel. Némelyek sorsa messze távolodott innen, számbavételük ezen a lustrán a maiak szülőföld-szeretetét, büszkeségét, becsvágyát növeli.

Két mozzanat buktató lehetett volna. Két olyan kellemetlen epizódja a táj múltjának, amelyeket félenkebb helytörténész talán megkerül, „elfelejt”, nem néz szembe velük. Bihari József tudományos alaposága és szigorú tárgyilagossága nem engedett kibúvót. Így aztán teljes nyíltsággal megírta a nagykatái bevonulási központ és a tápiósülyi katonai tábor történetét a második világháború idején. Példája lehet ez a történet annak is, hogy a háborús durvaság, a feltörő vad indulatok mennyire megcsúfolhatják a táj emlékezetét. Az egykori honvédtábor helyén a negyvenes években zsidó és nemzsidó munkaszolgálatosok sokaságát alázták meg. Bihari József mély rokonszenvvel beszél az áldozatokról, akiknek amúgyis elviselhetetlen szenvedéseit Endre László volt Pest megyei alispán, hírhedt nyilas vezér és társa, Baky László országgyűlési képviselő még gyötrelmesebbé tette. „A népbírósági tárgyalás dokumentumai-ból egy bosszúvágytól fűtött pszihopata, öntörvényű, beteg, hatalommániás embergyűlölő, gyáva, jellemtelen ember gyöttrődése olvasható ki, figyelhető meg – írja Bihari József. Ezzel a ténnyel, ennek történelmi anomáliáival, politikai, közéleti történéseivel, tragédiáival szembe kell néznünk, el kell ismernünk, és tárgyilagos feltárásukkal kell biztosítanunk, hogy ne ismétlődhessen meg.”

Ezt a nemzeti gyónást méltósággal végzi el Bihari József Tápió-vidéki enciklopédiája.

Másik akadály lehetett volna a szerző munkájában, a Tápióvidék teljes valóságának bemutatásában – tehát a múltját is tárgyalva – egy ellentmondásos személyiség szerepe a Tápióvidék két háború közötti életében. Matolcsy Mátyás közgazdászról beszélek, aki egy időben a népi írók köréhez számított, mégha sok vonatkozásban ellenkező nézeteket is vallott. Az *új földreform munkaterve* című munkájához országos helyzetre általánosítható adatokat Nagykatái járás tizenhárom községéből gyűjtötte. A könyv 1934-ben jelent meg, sokáig hivatkozott rá a népi tábor. Szekfű Gyula is annyira fontosnak tartotta Matolcsy munkáját, hogy először írt hozzá. Matolcsy ugyan Budapesten született, de a családnak a Tápió-vidéken, Farmason 500 holdnyi birtoka volt. Ez is ellentmondásos személyiségének egyik jegye volt: birtokosként a földreformen gondolkodott, a parasztság felemeléséért kész volt áldozatot hozni. Tagja volt a népi írók folyóirata, a *Válasz* szerkesztő bizottságának. Bihari József könyve egy irodalomtörténeti érdekesség fényképet közölt, a *Válasz* szerkesztőbizottságának csoportképét, 1937-ből. Ezen Matolcsy Mátyással együtt látjuk Zilahy Lajost, Veres Pétert, Szabó Lőrincet, Illyés Gyulát, Tamási Áront, Féja Gézát, Kodolányi Jánost, Kovács Imrét és Erdei Ferencet. Erdei bevalottan marxista, sőt kommunista meggyőződésű. Matolcsy Mátyás türelmetlenségében a cselekvést hirdető szélsőjobboldalhoz sodródott, ezért a háború után a népiírók tíz évre ítélte. Védelmében a bíróság előtt a radikális parasztpolitikus, Kovács Imre emelt szót.

Matolcsy Mátyás sokáig az idők homályába tűnt. Mikor a történelem napirendre tűzte a magyar földreformot, a börtön lakója. Nevét ma is hiába keressük a lexikonokban. Csak a népi irodalom, mozgalom minden szereplőjét, eseményét, eredményét és kudarcát számon tartó Borbándi Gyula érezte fontosnak a szerepének tárgyilagos bemutatását: „Matolcsy Mátyás is valamivel több, mint hárommillió katasztrális hold kisajátítására és kiosztására gondolt. Ő egyike volt a leghatározottabb reformereknek. A magyar politikának tragikus alakja, akit teljesen hatalmába kerített a földreform ügye és minden más politikai megfontolást félretéve, oda csatlakozott, ahol törekvései és tervei iránt érdeklődést tapasztalt. Szerencse nem kísérte. Amikor először foglalkozott földreform tervének kidolgozásával, a szociáldemokratákra gondolt, de ott akkor fontosabbnak látszott az antifasiszta küzdelem és Matolcsy nem részesült abban a figyelemben, amelyet várt. (Hozzá kell tenni, hogy a szociáldemokrata pártnak voltak saját agrárpolitikusai nevezetesen Takács József és Takács Ferenc.) Nem volt sikere Matolcsynak a Kiszagdapártban és a kormánypártban sem. Végül a nyilasoknál kötött ki. A környezet hatására szemléletébe később olyan elemek is szűrődtek, amelyekről korábban idegenkedett. A harmincas-negyvenes éveknek azonban egyik legfelkészültebb agrárszakértője

volt, kinek munkássága olyanokat is befolyásolt, akik politikai nézetei miatt később szakítottak vele, de tudása és hozzáértése iránti tiszteletüket nem tagadhatták meg tőle." (A magyar népi mozgalom, Püski Kiadó, 1989.)

Bihari József az irodalomtörténet feladatát végezte, Matolcsy Mátyás teljes pályaképének tárgyilagos felvázolásával. És ezt talán csakugyan a Tápió-vidék művelődési monográfiájában kellett megtennie.

Nemcsak ebben a vonatkozásban, Bihari József a monográfia minden részletében igyekezett tudományosan tárgyilagos maradni.

De a témaválasztásból, a könyv megszerkesztéséből sugárzik a szülőföldje iránt érzett szeretete. Írt ő vallomásokot is erről a tájról, szülőfalujáról, embereiről. Most a visszafogott felegyelmet, az alapos figyelmet követelte meg tőle a feladat. A történész gondját és becsületét. Biztató képet rajzolt: a Tápió-mente kész leltárral lépheti át az Európai Unió kapuját. Az örökség, amit Bihari könyve számba vett, értékelt és olvasóiban tudatosított, meg fogja tudni, őrizni ennek a vidéknek a szellemét, nyelvét, hitét, jó hagyományait és merész álmait bármilyen történelmi vihar szakadjon is a világra.

Feljegyezte a történelem, hogy Szentmártonkátá, a Tápió-vidék ma egyik legnagyobb közsege még a török hódoltság idején is lakott helység maradt. Itt soha nem szakadt meg a magyar történelem.

Beke György

FELHÍVÁS

Balassi-emlékfa

450 évvel ezelőtt született Balassi Bálint, az első igazán jelentős magyar költő, a magyar szerelmi költészet megteremtője, a reneszánsz korának legnagyobb magyar képviselője. Tegyük maradandóvá és emlékeztetéssé a nagy évfordulót: ünnepélyesen ültessünk fát költőnk emlékére! Balassi fája gondoskodásunk által gyökeret ereszt és terebélyesedni fog, lombja alatt nemzedékek nőnek fel, kikben megnő majd az értelem, otthont lel a szülőföld szeretete és a hűség az anyanyelvhez, az anyaföldhöz, a nemzeti kulturális örökséghez.

Felkérjük a Kárpát-medence és a nagyvilág magyarságát, az iskolákat és az egyesületeket, az intézményeket, hogy csatlakozzanak felhívásunkhoz: ültessenek Balassi-emlékfát! Javasoljuk, hogy a **Balassi-emlékfa elültetésére 2004. március 15-e és október 23-a között kerüljön sor!** Köszönettel vesszük, ha az ünnepélyes faültetésről értesítenek, illetve képes beszámolót küldenek címünkre: Palóc Társaság, Szlovákia, 991 31 Vrbovka (Ipolyvarbó) 53, e-mail: z.urban@paloctarsasag.real-net.sk

Az Izsák és Környéke Erdélyi Magyarok Közhasznú Egyesülete pályázatot hirdet „Találkozásom Erdély kultúrájával” címmel. A pályázaton részt vehet minden 12–18 év közötti magyarországi diák. A pályamunkák a történelem, irodalom, vallás, néprajz, zene, turisztika tárgyköréből meríthetik témájukat. A pályamunkák terjedelme: 10–30 gépetl oldal (30 sor, 60 leütés, 1 1/2 sorköz/oldal).

Pályadíj: I. díj: 30 000 Ft, II. díj: 20 000 Ft, III. díj: 10 000 Ft.

Beadási határidő: **2004. október 31.**; a beadás módja: jelígyés pályázat. Cim: IKEM, 6070 Izsák, Kálvin tér 1., tel: 06-76-374-154.